

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อพูดถึงบ้านญี่ปุ่นแล้ว ถ้าเราลองย้อนกลับไปดูภาพยนตร์ญี่ปุ่นเก่าๆ ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาก เช่น ในเรื่อง *Tokyo Monogatari* (1953)¹ กำกับโดย Yasujiro Ozu (1903-1963) จะสังเกตเห็นได้ว่าบ้านซึ่งถูกใช้เป็นฉากดำเนินชีวิตประจำวันของตัวละคร สร้างจากไม้เป็นองค์ประกอบหลัก แต่ละห้องถูกกั้นด้วยประตูเลื่อนกระดาษเลื่อนเปิดปิดได้ พื้นปูด้วยเสื่อทาทามิ มีห้องนั่งเล่นที่มีโต๊ะกลมเตี้ยตรงกลางห้องสำหรับคนในครอบครัวนั่งทานข้าวด้วยกัน มีเบาะรองนั่งพื้นและมีชานไม้ยื่นออกไปติดกับสวนในบ้าน แต่ถ้าเรามาดูภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นในทศวรรษ 2000 ดังเช่นในเรื่อง *Minna no Ie* (2001)² กำกับโดย Koki Mitani (1961-ปัจจุบัน) จะเห็นว่าบ้านญี่ปุ่นมีการผสมผสานองค์ประกอบแบบตะวันตก โดยที่ตัวบ้านนั้นสร้างจากคอนกรีตเป็นหลัก และมีส่วนประกอบอื่นที่คล้ายบ้านแบบตะวันตก เช่น มีหน้าต่างบานกระจก โต๊ะเหลี่ยมแบบตะวันตก เก้าอี้ เครื่องใช้ไฟฟ้า การแบ่งห้องออกเป็นหลายห้องและแยกกันสำหรับพ่อแม่และเด็ก ความแตกต่างข้างต้นนี้ทำให้ผู้ศึกษาค้นคว้าบ้านญี่ปุ่นผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างไร จึงเกิดรูปแบบบ้านที่มีส่วนประกอบภายในบ้านคล้ายแบบตะวันตกและมีการจัดแบ่งพื้นที่ภายในบ้านอย่างละเอียดมากขึ้นเมื่อเทียบกับบ้านญี่ปุ่นในสมัยก่อน

การแบ่งขอบเขตพื้นที่นั้นถือเป็นขั้นตอนเริ่มแรกที่สำคัญในการออกแบบบ้าน ซึ่งต้องมีการกำหนดอาณาเขตระหว่างภายในบ้านและภายนอกบ้านให้ชัดเจน และผู้ออกแบบต้องคำนึงถึงว่าตัวบ้านในฐานะสิ่งปลูกสร้างที่เป็นตัวกลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่าง 2 พื้นที่ระหว่างพื้นที่ภายในบ้านซึ่งแสดงอาณาเขตความเป็นส่วนตัวและพื้นที่ภายนอกบ้านซึ่งเชื่อมต่อกับสาธารณะภายนอก ในขณะเดียวกันผู้ออกแบบยังวางการแบ่งพื้นที่อีกชั้นหนึ่งภายในตัวบ้าน โดยจัดสรรสัดส่วนพื้นที่ส่วนตัวสำหรับสมาชิกในครอบครัวและพื้นที่ร่วมกันสำหรับทำกิจกรรมในครอบครัวและกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับภายนอก

¹ 東京物語 สร้างขึ้นในปี 1953 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Shochiku Eiga

² みんなの家 สร้างขึ้นในปี 2001 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Toho

สำหรับนิยามความเป็นส่วนตัวและสาธารณะนั้น Ali Madanipour (2003) ผู้วิจัยการวางผังเมืองและออกแบบผังเมืองให้ความหมายกับพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ส่วนร่วมไว้ว่า

ปริณิชนคติความเป็นส่วนตัวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ถูกควบคุมได้โดยปัจเจกและอยู่นอกเหนือจากการสอดส่องจากสาธารณะ การควบคุมของชุดความรู้ ผู้มีอำนาจและรัฐ [...] สิทธิความเป็นส่วนตัวจึงถูกตีความหมายโดยหลายคนว่าเป็นสิทธิในการเลือกที่อยู่คนเดียว ดังนั้นพื้นที่ส่วนตัวคือส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่เป็นของหรือถูกควบคุมโดยปัจเจกเพื่อวัตถุประสงค์ส่วนตัวโดยกันคนอื่นออกไปจากพื้นที่ การสร้างพื้นที่ความเป็นส่วนตัวอาจเกิดขึ้นจากแบบแผนการใช้ชนกลายมาเป็นพฤติกรรมเชิงกำหนดเขตแดน [...] ในขณะที่พื้นที่ส่วนร่วมคือพื้นที่เกี่ยวกับสถาบันและพื้นที่ทางวัตถุทั่วไป และเป็นพื้นที่สื่อกลางระหว่างการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันและควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทั้งยังเป็นพื้นที่ให้การสำนึกในภาพแทนของความแตกต่าง ซึ่งนำไปสู่การสำนึกถึงตนเองและคนอื่น (pp.202-206 แปลโดยผู้ศึกษา)

จากนิยามนี้ เราจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ส่วนร่วมในฐานะที่แต่ละส่วนช่วยในการกำหนดขอบเขตซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังพบว่าการวางขอบเขตของความเป็นส่วนตัวมีมิติทับซ้อนกันหลายชั้น โดยเริ่มตั้งแต่ระดับร่างกายขยายจนมาเป็นระดับพื้นที่และเขตแดน

ถ้าหากมองอีกแง่มุมหนึ่งผ่านกรอบทฤษฎีการผลิตพื้นที่ (Production of Space) ของ Henri Lefebvre (1991) มโนทัศน์ในการสร้างพื้นที่ได้ขยายความซับซ้อนออกไป โดยพื้นที่ได้ถูกสร้างผ่านความสัมพันธ์ระหว่าง 3 มโนทัศน์ทางสังคม ได้แก่ 1) การปฏิบัติเชิงพื้นที่ (Spatial Practice) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติกิจกรรมผ่านพื้นที่ในชีวิตประจำวันของผู้ใช้พื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ส่วนตัวหรือพื้นที่ใช้ร่วมกันที่ผู้ใช้เข้าไปปฏิบัติการใช้ 2) ภาพแทนของพื้นที่ (Representations of Space) เกี่ยวข้องกับการเลือกสรรภาพแสดงพื้นที่ของผู้มีอำนาจในการกำหนดคุณลักษณะของพื้นที่ เช่น สถาปนิก นักผังเมือง นักปฏิรูปสังคม และ 3) พื้นที่แห่งภาพแทน (Representational Space) เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความหมายและสัญลักษณ์ให้กับพื้นที่ผ่านประสบการณ์ของผู้อยู่และผู้ใช้พื้นที่ เป็นพื้นที่ที่จินตนาการ ความคิด อุดมการณ์ และประวัติศาสตร์กระทำการต่อวัตถุและลักษณะกายภาพของพื้นที่ ทำให้พื้นที่ที่ถูกผลิตขึ้นผ่านประสบการณ์และการให้ความหมาย หากมองผ่านทฤษฎีของ Lefebvre ความเป็นส่วนตัวที่สะท้อนอยู่ในการออกแบบบ้านสามารถถูกชุดความรู้ กฎหมาย กฎเกณฑ์ของรัฐ สถาปนิก นักออกแบบ นักผังเมือง นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ เข้ามำหนดหรือมีอิทธิพลต่อการกำหนด จัดวาง และแยกแยะความเป็นส่วนตัว เช่นผ่านการตั้งมาตรฐานบ้านไม่ว่าจะเป็นเรื่องขนาดห้อง จำนวนห้อง การวางตำแหน่งแห่งที่ ตลอดจนตัวบ้าน (ภาพแทนพื้นที่) ซึ่งในบ้านแต่ละหลังมีผู้อาศัยเข้าไปอยู่จริงและรับรู้พื้นที่เหล่านั้นอยู่ในชีวิตประจำวัน (ปฏิบัติการเชิงพื้นที่) รวมไปถึงการ

ให้ความหมาย อารมณ์ความรู้สึก และจินตนาการที่เกิดขึ้นจากการใช้ชีวิตอยู่ในนั้นเป็นระยะเวลาหนึ่ง (พื้นที่แห่งภาพแทน)

จากคำนิยามและทฤษฎีทั้งสองข้างต้น ทำให้ผู้ศึกษามองเห็นมิติการสร้างพื้นที่และลักษณะการกำหนดความเป็นส่วนตัวความเป็นส่วนร่วมที่ไม่จำกัดแต่เพียงด้านผู้ใช้พื้นที่เท่านั้น หากแต่เกี่ยวข้องกับมิติด้านสังคมด้วย ในการถูกขูดความรู้ กฎหมาย กฎเกณฑ์ของรัฐ สถาปนิก นักออกแบบ หรือนักพัฒนาเข้ามากำหนด จัดวาง แยกแยะความเป็นส่วนตัวและความเป็นส่วนร่วม ทำให้บ้านเป็นหนึ่งในตัวสะท้อนการปะทะกันของการกำหนดสร้างขอบเขตพื้นที่ทั้งสองทาง ทางหนึ่งเกิดจากหน่วยครอบครัวที่ใช้พื้นที่จริง และอีกทางหนึ่งจากด้านผู้มีอำนาจกำหนดการออกแบบพื้นที่ จึงสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการออกแบบบ้านกับการใช้ชีวิตของปัจเจกที่มีความสลับซับซ้อนในการสร้างความหมายและความรู้สึกของแต่ละพื้นที่โดยเชื่อมโยงกับพลวัตของสังคม โดยจะอาศัยหลักฐานสำคัญได้แก่ รูปแบบบ้านที่สะท้อนอยู่ในนโยบายรัฐและลักษณะการออกแบบที่เป็นที่นิยมในแต่ละยุคสมัยผ่านนิตยสาร บทสัมภาษณ์นักออกแบบ ฯลฯ ในส่วนประสบการณ์ของผู้อยู่อาศัย ผู้ศึกษานำไปใช้ในการแสดงออกต่อการสร้างความหมายให้พื้นที่ผ่านภาพยนตร์เป็นหลัก แม้ว่าจะมีข้อจำกัดว่าเป็นภาพสะท้อนประสบการณ์ของผู้อยู่อาศัยทั้งหมดไม่ได้ แต่ภาพยนตร์ก็เต็มไปด้วยแง่มุมหลากหลายที่สะท้อนความหมายและความรู้สึกของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ที่เรียกว่า “บ้าน” และความเป็นส่วนตัวได้เป็นอย่างดี

ในกรณีของญี่ปุ่นนั้น การวางแผนแบ่งเขตความเป็นส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมกันภายในบ้านและรูปแบบบ้าน เป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดทางสังคมและการจัดวางระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายใต้รัฐและเศรษฐกิจชุดหนึ่งๆ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นประสบภาวะขาดแคลนที่อยู่อาศัยจากความเสียหายที่เกิดจากสงคราม มีการสร้างบ้าน “บาเรค” (บ้านพักแบบอย่างง่าย) จำนวนมากเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และเริ่มมีแนวคิดในการพัฒนาปรับปรุงบ้านให้ทันสมัยยิ่งขึ้นทัดเทียมกับตะวันตก โดยนำเทคนิคคอนกรีตแบบตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้ในการสร้างบ้าน รูปแบบบ้านในยุคฟื้นฟูหลังสงครามแบบแรกๆ ใช้ต้นแบบ 2DK (ห้องครัวกับห้องรับประทานอาหารรวมกัน) โดยมีการแบ่งพื้นที่สำหรับนอนและกินเป็น 2 ส่วน ภายในประกอบด้วยห้องนอนขนาดเล็กและขนาดใหญ่อย่างละห้อง แยกนอนระหว่างพ่อแม่กับลูก ส่วนพื้นที่ห้องครัวกับห้องรับประทานอาหารนั้นอยู่ด้วยกัน รูปแบบบ้านในยุคนี้สะท้อนให้เห็นถึงการที่ญี่ปุ่นเริ่มก้าวสู่ความทันสมัยทางอุตสาหกรรมจากการนำเทคนิคแบบตะวันตกมาใช้ รวมถึงการยอมรับและนำเสนอความทันสมัยของรูปแบบแนวคิดการใช้ชีวิตแบบตะวันตก จากการจัดแบ่งพื้นที่แยกตามลักษณะการใช้งานและกำหนดการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างพ่อแม่และลูก (Suzuki et al., 2004, pp.9-24) ซึ่งเดิมบ้านญี่ปุ่นไม่ปรากฏการแบ่งพื้นที่ลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นการสะท้อนถึงการนำเอาแนวคิดอุดมคติทางสังคมใหม่เกี่ยวกับประชาธิปไตย

ในการให้สิทธิเท่าเทียมกันของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวสอดคล้องแพร่ผ่านลงในการการจัดสรรพื้นที่
ความเป็นส่วนตัวให้แต่ละสมาชิกในครอบครัว

ผู้ศึกษาได้เลือกช่วงทำการศึกษาดังแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงทศวรรษ 2000
เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งแนวคิดทางสังคมและเศรษฐกิจครั้งสำคัญ โดยสัมพันธ์กับ
การออกมาของรูปแบบบ้านในแต่ละช่วงยุค เช่น ช่วงภายหลังญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สองเป็น
ช่วงที่ญี่ปุ่นประสบปัญหาเศรษฐกิจชะลออย่างรุนแรง ทั้งยังขาดแคลนเงินทุนและทรัพยากรสำหรับ
ก่อสร้างบ้านจำนวนมากที่เสียหายไปภายหลังสงคราม ทั้งนี้ ช่วงภายหลังสงครามโลก ยังเป็นช่วง
รอยต่อของสองกระแสสำคัญทางสังคมทั้งกระแสนิยมความเป็นตะวันตกกับแนวคิดกระแสญี่ปุ่น
ดั้งเดิมที่ดำเนินมาตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง เงื่อนไขข้อจำกัดและกระแสสังคมใหม่ภายใต้
สังคมภายหลังสงครามจึงเป็นช่วงสำคัญในการคิดทบทวนและประกอบสร้างรูปแบบพื้นที่ภายในบ้าน
ใหม่

และในช่วงทศวรรษ 1960 เศรษฐกิจญี่ปุ่นเข้าสู่ช่วงเติบโตอย่างรวดเร็ว และเกิดการไหลของ
แรงงานอายุน้อยเข้ามาทำงานในตัวเมืองใหญ่ ซึ่งแรงงานเหล่านี้นกลายเป็นชนชั้นกลางจำนวนมาก
จากกระแสเศรษฐกิจเติบโตโดยกระดืบรายได้เฉลี่ยของแรงงานจำนวนมากเหล่านี้สูงขึ้น ชนชั้นกลาง
จำนวนมากในสังคมเหล่านี้นิยมสร้างครอบครัวเดี่ยวที่มีลูก 2 ถึง 3 คนตามวัย และแบ่งบทบาทภายใน
ครอบครัวค่อนข้างตายตัว สามีเป็นมนุษย์เงินเดือนทำงานนอกบ้าน ส่วนภรรยาคอยดูแลเลี้ยงลูกและ
จัดการภายในบ้าน นอกจากนี้ในทศวรรษนี้ยังเกิดกระแสความนิยมบ้านเดี่ยวในสังคมเรียกว่ากระแส
Mai homu (マイホーム) หรือบ้านของฉันในความหมายไทย ส่งผลต่อเนื่องไปยังการเกิดการเติบโต
ของตลาดอสังหาริมทรัพย์ในญี่ปุ่น การเปลี่ยนเข้าสู่ชุดเศรษฐกิจเติบโตแสดงความพร้อมถึงกำลังซื้อ
และการขยายตัวของตลาดอสังหาริมทรัพย์ แต่ในยุคนี้กลับมีรูปแบบบ้านเพียงไม่กี่รูปแบบเท่านั้น เช่น
รูปแบบ “คันทรี” หรือแบบอพาร์ทเมนต์หลายชั้นแบบ 2DK และบ้านเดี่ยวแบบ n-LDK ที่เพิ่ม
ห้องนั่งเล่น (L) ซึ่งเป็นส่วนทำกิจกรรมร่วมกันของครอบครัวและห้องนอน (n) ตามจำนวนสมาชิกใน
ครอบครัว

ส่วนในขณะทีทศวรรษ 1980 เป็นจุดเปลี่ยนแนวคิดทางสังคมจากเกิดการเคลื่อนไหวทาง
การเมืองและสังคมจำนวนมาก เช่น การออกมาของการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยมีความเกี่ยวข้องกับ
ด้านกฎหมาย เช่น การเคลื่อนไหวด้านสิทธิสตรีที่เรียกร้องกฎหมายเพื่อความเท่าเทียมในโอกาส
การทำงาน หรือการปรับระบบโครงสร้างการศึกษาที่เน้นความเฉพาะและอิสระตามความถนัดของ
เด็ก นอกจากนี้ทศวรรษ 1980 ยังเป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีค่า GDP เฉลี่ยต่อคนสูงกว่าสหรัฐอเมริกาและเข้าสู่
ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ ซึ่งสัมพันธ์กับแนวทางการเปลี่ยนแนวทางบริโภคและแนวทางการผลิตภายใต้
เศรษฐกิจภาวะนี้ รูปแบบบ้านในช่วงทศวรรษนี้เริ่มเกิดความหลากหลายมากกว่าช่วงหลังสงครามโลก

ครั้งที่สองและทศวรรษ 1960 เช่น บ้านแบบพื้นที่สามารถใช้ได้หลายจุดประสงค์ บ้านแบบมีสองห้องนั่งเล่น หรือบ้านขนาดใหญ่มากกว่า 3LDK

ต่อมาในช่วงทศวรรษ 1990 จนถึงช่วงทศวรรษ 2000 ลงมา เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นประสบภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตก ความผันผวนทางเศรษฐกิจจากภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซา การจ้างงานที่ลดลง รวมถึงการจ้างงานแบบชั่วคราวแบบใหม่ที่เกิดขึ้นได้พังทลายกรอบรูปแบบการใช้ชีวิตในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา รากฐานการดำเนินชีวิตของปัจเจกในช่วงนี้เชื่อมต่อกับความไม่มั่นคงในชีวิต ตั้งแต่ลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวันไปจนถึงการวางกรอบรูปแบบการใช้ชีวิตใหม่ จึงเกิดรูปแบบการดำเนินชีวิตที่หลากหลายเพื่อค้นหาภาวะความไม่มั่นคงเช่นนี้ เช่น ความหลากหลายของลักษณะครอบครัวปรากฏชัดเจนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวที่ไม่มีลูก ครอบครัวที่ไม่แต่งงาน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันยังพบอีกว่าลักษณะการใช้ชีวิตของปัจเจกมีการเชื่อมต่อกับสาธารณะภายนอกมากขึ้น เช่น การส่งลูกลูกเข้าในสถานรับเลี้ยงดูสูงขึ้นเนื่องจากพ่อแม่ทำงานทั้งคู่รูปแบบบ้านในช่วงนี้มีความหลากหลายและสอดคล้องกับรูปแบบการใช้ชีวิตที่หลากหลายของปัจเจกในสังคม เช่น ความนิยมอพาร์ทเมนต์ที่สูงกว่า ซึ่งภายในถูกตกแต่งด้วยเฟอร์นิเจอร์และเครื่องอำนวยความสะดวกครบครันเหมาะสำหรับการอยู่คนเดียวหรือครอบครัวขนาดเล็ก บ้านที่มีสองห้องนั่งเล่น แชร์เฮาส์ (share house) ที่เริ่มได้รับความนิยมในหมู่วัยรุ่นและผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบบ้านที่ปรับชีวิตของปัจเจกเข้าสู่การใช้ชีวิตร่วมกับคนอื่นมากขึ้นจากการส่งเสริมให้มีการช่วยเหลือกันระหว่างผู้อยู่อาศัยในการจัดการดูแลภายในบ้านและใช้พื้นที่ภายในร่วมกัน

นอกจากนี้ ในด้านตลาดการออกแบบบ้านในช่วงนี้เริ่มไม่ได้เน้นไปที่การออกแบบตัวบ้านแต่หากเน้นไปความสะดวกสบายของตัวผู้อยู่อาศัยโดยตรง นิตยสาร *Sumairon* ปี 2015 ได้กล่าวถึงมุมมองนี้เช่นกัน โดยมองว่าบ้านหลังทศวรรษ 1990 ถูกออกแบบโดยคำนึงถึงสัมผัสและความรู้สึกของผู้อยู่อาศัยมากขึ้น เนื่องจากความนิยมในการใช้ชีวิตคนเดียว จึงทำให้ตลาดการออกแบบบ้านเดี่ยวสำเร็จรูปสำหรับครอบครัวเดี่ยวซบเซาลง จนนำไปสู่บริการแบบใหม่ในการเปิดรับสร้างบ้านตามสั่งเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้านี่เป็นที่นิยมในช่วงหลัง (Yamamoto, 2015, pp.43-49)

โดยสรุป จากการสถานการณ์และลักษณะการออกแบบบ้านญี่ปุ่นที่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยข้างต้น ทำให้ผู้ศึกษามองเห็นถึงประเด็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นประวัติศาสตร์ของมนทัศน์ว่าด้วยความเป็นส่วนตัว ประสบการณ์ ความหมายและการใช้ชีวิตในพื้นที่ที่เรียกว่า “บ้าน” โดยสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมิติทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ไม่ว่าจะเป็นมองผ่านสายตาของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ออกแบบ ตลาดซื้อขายบ้าน ครอบครัวหรือปัจเจกบุคคล โดยช่วงหลังสงครามครั้งที่สอง รัฐและตลาดอสังหาริมทรัพย์มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ชี้นำ กำหนดและนำเสนอแบบบ้านให้เข้ากับชีวิตปัจเจก รวมถึงปัจเจกบุคคลเองในช่วงนั้นก็ยังมีรูปแบบการใช้ชีวิตที่คงตัว จึงอาจจะเกิดแรงปะทะ

ระหว่าง “ภาพแทนของพื้นที่” ของรัฐและทุน กับ “พื้นที่แห่งภาพแทน” ของครอบครัวและปัจเจกบุคคลไม่มากนัก ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมทำให้รูปแบบการออกแบบบ้านและเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมเปลี่ยนแปลงไปในทศวรรษในช่วงทศวรรษ 1960 ถึง 1980 และทศวรรษ 1990 ถึง 2000 ซึ่งสะท้อนอยู่ในรูปแบบการใช้ชีวิตของปัจเจกบุคคลที่หลุดจากกรอบมาตรฐานและมีความหลากหลายเพิ่มขึ้น แรงปะทะประสานกันระหว่างรัฐ ผู้ออกแบบ และผู้อยู่อาศัยในการวางแผนแบ่งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมกันจึงมีลักษณะแตกต่างออกไปด้วย

ในงานศึกษาชิ้นนี้จะใช้ภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับบ้านและครอบครัวในช่วงทศวรรษ 1960 ถึงทศวรรษ 2000 จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ *Kigeki Eikimae Danchi* (1961)³, *Danchi e Shoutai* (1960)⁴, *Shitoyakana Kedomono* (1962)⁵, *Danchi Zuma: Hirusagari no Jouji* (1971)⁶, *Danchi Zuma: Hirusagari no Jouji* (2010)⁷, *Minnasan Sayonara* (2013)⁸, *Share House* (2011)⁹ และ *Yokohama Monogatari* (2013)¹⁰ การศึกษาผ่านภาพยนตร์ทำให้เรามองเห็นประเด็นได้อย่างลึกซึ้งผ่านตัวละครผู้เป็นใช้พื้นที่จริงภายในบ้าน ปมปัญหาของตัวละครที่เกิดขึ้นในเรื่องสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์สาเหตุการใช้พื้นที่ในอีกลักษณะต่างๆ ที่เชื่อมโยงสังคมกับปัจเจกบุคคลเข้าด้วยกัน ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่อง *Minnasan Sayonara* (2013) กำกับโดย Nakamura Yoshihiro (1970-ปัจจุบัน) เป็นเรื่องราวของผู้อาศัยในคันจิตั้งแต่ยุค 1980 ภายในเรื่องนอกจากจะเห็นการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมอย่างหลากหลายในห้องทานข้าว ยังเห็นภาพลักษณ์คันจิที่เปลี่ยนไปในตอนท้ายทุกคนได้ออกไปจากคันจิแห่งนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคันจิที่เคยเป็นที่อยู่ที่ไฝฝืนของคนในยุคเศรษฐกิจเติบโตรวดเร็วไม่สามารถตอบโจทย์รูปแบบการใช้ชีวิตแบบใหม่ได้ อีกเรื่องหนึ่ง *Share House* (2011) กำกับโดย Kita Ichiro (1956-ปัจจุบัน) เป็นเรื่องราวของการตัดสินใจของผู้หญิง 4 คนต่างรุ่นที่เลือกอยู่ร่วมกันในบ้านรูปแบบใหม่แบบแชร์เฮาส์เพื่อคลายปมปัญหาในชีวิตที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน เช่น สามีย้ายชีวิต กลัวความโดดเดี่ยว ไม่มีงานที่มั่นคง ซึ่งก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเกิดรูปแบบบ้านแบบใหม่ที่สอดคล้องกับรูปแบบชีวิตของปัจเจกบุคคลมากขึ้น นอกจากนี้ในงานศึกษายังสามารถแตกประเด็นวิเคราะห์ย่อย

³ 喜劇駅前団地 สร้างขึ้นในปี 1961 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Toho

⁴ 団地へ招待 สร้างขึ้นในปี 1960 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Nikkei

⁵ しとやかな獣 สร้างขึ้นในปี 1971 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Daiei

⁶ 団地妻昼下がりの情事 สร้างขึ้นในปี 1971 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Nikkatsu

⁷ 団地妻昼下がりの情事 สร้างขึ้นในปี 2010 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Roman Poruno Ritanzu Seisaku Inkai

⁸ みんなさん、さよなら สร้างขึ้นในปี 2013 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Phantom Film

⁹ シェアハウス สร้างขึ้นในปี 2011 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Office Kita

¹⁰ ヨコハマ物語 สร้างขึ้นในปี 2013 โดยบริษัทผลิตภาพยนตร์ Office Kita

ออกไปได้อีก เช่น การวิเคราะห์ประเด็นด้านเพศภาวะ การสร้างนิยามและความหมายใหม่ของ “ครอบครัว” และ “บ้าน” เป็นต้น

1.2 สมมติฐานในการศึกษา

ท่ามกลางพลวัตทางเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองลงมาถึงช่วงทศวรรษ 2000 พร้อมทั้งกระแสปัจเจกนิยมที่ขยายตัวตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ล้วนเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบบ้านและการแบ่งเส้นพื้นที่ภายในบ้าน โดยส่งผลกระทบต่อ 3 องค์ประกอบหลักที่เกี่ยวข้องกับบ้าน ได้แก่ 1) มิติผู้อยู่อาศัยที่เปลี่ยนไปจากรูปแบบครอบครัวที่มีความหลากหลายมากขึ้น 2) ลักษณะการใช้ชีวิตประจำวันที่หลุดจากกรอบมาตรฐาน และ 3) มิติผู้ออกแบบที่มีความหลากหลายมากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงที่เข้มข้นในทั้ง 3 องค์ประกอบ ทำให้แรงปะทะระหว่างผู้อยู่อาศัยและผู้มีอำนาจกำหนดลักษณะพื้นที่ที่มีความรุนแรงมากขึ้น ส่งผลให้รูปแบบบ้าน การวางแผนแบ่งพื้นที่ ไปจนถึงการให้ความหมายใหม่ของบ้านในช่วงหลังทศวรรษ 2000 มีความหลากหลายมากขึ้น

1.3 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจพรมแดนความรู้ในงานวิจัยนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งข้อมูลเป็น 3 พรมแดน คือ 1.พรมแดนด้านการอยู่อาศัย 2.พรมแดนด้านการออกแบบบ้าน 3.ทฤษฎีพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เอกสารที่นำมาใช้เป็นข้อมูลในการสำรวจถูกรวบรวมมาจากหนังสือ บทความ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแต่ละพรมแดน

1.3.1 พรมแดนความรู้ด้านการอยู่อาศัย

ในงานวิจัยของ Yuko Nishikawa (2000) เรื่องหนทางสู่คนนิวทาว์นแบบใหม่ ครอบครัวสมัยใหม่และบ้านที่เปลี่ยนแปลง *Nyu Nyutaun no Jumin e –Nihongata Kindai Kazoku to Sumai no Hensen* Nishikawa มองรูปแบบบ้านว่ามีความสอดคล้องกับระบบความสัมพันธ์ครอบครัวที่มีความทับซ้อนในแต่ละยุค โดยยกตัวอย่าง ครอบครัวในยุคสมัยก่อนสงครามครั้งที่สองซึ่งมีระบบครอบครัวระบบ “อิเอะ” (Ie) ซึ่งเป็นระบบครอบครัวที่ถูกคนโตต้องสืบทอดบ้าน ส่วนลูกคนที่เหลือต้องออกไปสร้างครอบครัวเล็กในเมือง ในขณะที่เดียวกันระบบครอบครัวอีกแบบหนึ่งในยุคเดียวกันระบบ “คาเต” (Katei) หรือระบบครอบครัวแบบตะวันตกที่เน้นเรื่อง ความรัก ความอบอุ่นระหว่างสมาชิกครอบครัวและความเป็นส่วนตัวระดับครอบครัว ระบบครอบครัวทั้ง 2 ระบบได้ถูกสะท้อนผ่าน

รูปแบบบ้าน นั่นคือ มาตรฐานบ้านของครอบครัวระบบ “อิเอะ” จะมีบ้านแบบมีเตาผิงล้อมที่เหมาะสมสำหรับการชุมนุมของสมาชิกในตระกูลเดียวกัน ซึ่งไม่จำกัดแค่สายเลือดเดียวกัน นอกจากนี้ภายในบ้านยังมีการแบ่งพื้นที่อย่างเป็นลำดับชั้นตามอำนาจในครอบครัว ส่วนครอบครัวเล็กระบบ “คาเต” บ้านเป็นแบบที่มีห้อง “โอจาโนมะ” (Ochanoma) หรือห้องนั่งเล่นแบบญี่ปุ่น ซึ่งห้องที่สมาชิกในครอบครัวทานข้าวและทำกิจกรรมร่วมกันและมีระเบียบกันห้องของคนรับใช้ออกไป ถัดมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองบ้านก็ปรากฏลักษณะเป็นตัวสะท้อนรูปแบบครอบครัวทับซ้อนในยุคเดียวกันเช่นกัน ระบบ “คาเต” และปัจเจกนิยมถูกสะท้อนออกมาในแบบบ้านที่มีห้องนั่งเล่นกับแบบบ้านที่เป็นห้องเดี่ยวตามลำดับ จากผลการวิเคราะห์ในงานศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าทศวรรษ 2000 เป็นยุคที่มีการขยายตัวของกระแสปัจเจกนิยมที่ขยายตัวขึ้นจากรูปแบบการใช้ชีวิตที่หลากหลายของปัจเจกชน ซึ่งในขณะเดียวกันก็มีความต้องการอยู่ร่วมกับคนอื่นสูงขึ้น ดังนั้นบ้านที่เหมาะสมกับการใช้ชีวิตในสมัยใหม่ควรเป็นบ้านที่มีความยืดหยุ่นปรับรับกับความหลากหลายได้เป็นอย่างดี

แต่อย่างไรก็ตาม ในหนังสือ *Housing in Postwar Japan* โดย Ann Waswo (2002) กล่าวเพิ่มเติมถึงบทบาทของรัฐบาลและแนวคิดทางสังคมที่มีอิทธิพลในการกำหนดการวางแผนแบ่งพื้นที่และรูปแบบบ้าน โดยยกตัวอย่างประสบการณ์การอยู่อาศัยบ้านเช่าในช่วง 1969 มาประกอบการอธิบาย ซึ่งพบว่าการเปลี่ยนแปลงการจัดเรียงพื้นที่โดยแยกห้องครัวกับพื้นที่รับประทานอาหารอย่างชัดเจน พร้อมทั้งตกแต่งด้วยเครื่องใช้ไฟฟ้าและเฟอร์นิเจอร์ จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผู้เขียนได้อธิบายย้อนไปถึงแนวคิดทางสังคมในช่วงก่อนสงครามในปี 1910 ซึ่งได้มีการออกกฎหมาย การปรับปรุงคุณภาพชีวิตภายในบ้าน (Seikatsu kaizen) จึงเกิดแนวคิดเรื่องความทันสมัย – ลำหั่งและสุขลักษณะ ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลในการเปลี่ยนรูปแบบการออกแบบบ้าน โดยเน้นในเรื่องแสง การระบายอากาศในบ้าน การติดตั้งระเบียบเพื่อเข้าถึงห้องอื่นๆ ได้ง่าย และเช่นเดียวกันในปี 1945 นักปฏิรูปบ้านญี่ปุ่นได้วิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องการจัดแบ่งพื้นที่และวิถีการใช้ชีวิตในบ้านยุคก่อนสงคราม เช่น การนั่งบนพื้น การนอนร่วมกัน การทำหลายกิจกรรมในห้องเดียว แสดงถึงความลำหั่งและไม่ถูกสุขลักษณะ นอกจากนี้จากการพัฒนาของกระบวนการประชาธิปไตยและสิทธิส่วนบุคคลเพื่อปรับโครงสร้างสังคมภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นักปฏิรูปสังคมร่วมมือกับสถาปนิกทำการปรับเปลี่ยนบ้านโดยรื้อถอนองค์ประกอบของบ้านช่วงก่อนสงครามที่มีการจัดแบ่งพื้นที่ตามอำนาจของบุคคลในครอบครัวตามระบบครอบครัว “อิเอะ” ที่เจ้าบ้านมีอำนาจมากที่สุดในการครอบครอง จนปรากฏออกมาในรูปแบบบ้านที่มีการแยกพื้นที่กินและนอน มีห้องแยกสำหรับคู่สามีภรรยาและลูก สุดท้ายรูปแบบบ้านใหม่ซึ่งเชื่อมโยงกับสำนึกในความทันสมัยได้เข้าสู่สำนึกของผู้คนผ่านการจัดหาบ้านสาธารณะและบ้านที่สร้างโดยรัฐบาลในยุคฟื้นฟูจากภาวะขาดแคลนบ้านภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

จากงานวิจัยข้างต้นจะพบว่ารูปแบบบ้านและการวางแผนแบ่งพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับกระแสปัจเจกนิยมที่ขยายตัวขึ้นในสังคมญี่ปุ่นตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองลงมา Nishikawa ได้ยกตัวอย่างเรื่องระบบครอบครัวที่ซับซ้อน ซึ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาเกิดการทับซ้อนระหว่างระบบครอบครัวเดี่ยวและระดับชีวิตปัจเจก รูปแบบบ้านที่ออกมามีลักษณะแบบห้องเดี่ยวเพื่อรองรับรูปแบบครอบครัวที่เล็กลงและบ้านที่มีห้องนั่งเล่นสำหรับครอบครัวแบบครอบครัวทั่วไป นอกจากนี้ Waswo ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดทางสังคมและบทบาทของผู้มีอำนาจในการกำหนดลักษณะพื้นที่เข้ามากำหนดการวางแผนแบ่งความเป็นส่วนตัวและวางมาตรฐานภายในบ้านใหม่ เช่น กระบวนการประชาธิปไตยและสิทธิที่เท่าเทียมกันของบุคคลในครอบครัวที่ทำให้เกิดการจัดแบ่งห้องนอนสำหรับแต่ละบุคคลในครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่ากระแสปัจเจกนิยมในสังคมญี่ปุ่นได้มีการพัฒนาและเป็นที่ยอมรับ กระแสสวนทางกับความปัจเจกนิยมเริ่มปรากฏขึ้นภายหลังทศวรรษที่ 20 ผ่านรูปแบบที่อยู่อาศัยแบบแชร์เฮาส์ที่มีผู้อาศัยหลายครอบครัวมาอยู่ในที่เดียวกันและใช้พื้นที่บางส่วนภายในร่วมกัน เช่น ห้องนั่งเล่น สุขา รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ซึ่งเพิ่มการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ลดความโดดเดี่ยวระหว่างผู้ร่วมอาศัย

งานวิจัยของ Oshibe Kenshi และ Kondo Tamiyo (2015) ในเรื่อง สำนักของผู้อยู่อาศัยในแชร์เฮาส์หลายรุ่นและลักษณะการปฏิสัมพันธ์ *Tasedai Sha Kyojusha no Juninshiki to Kouryu no Jitai* ได้แสดงให้เห็นทางเลือกที่อยู่อาศัยรูปแบบใหม่ในรูปแบบแชร์เฮาส์ ที่ปรับประสิทธิภาพการอยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยให้มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นเพิ่มขึ้น งานชิ้นนี้วิจัยลักษณะการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันและสำนักการอยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยในแชร์เฮาส์ที่อยู่รวมกันกับครอบครัวหลายรุ่น โดยสอบถามจาก 3 ผู้ให้บริการแชร์เฮาส์เพื่อตอบคําประกอบทั้งหมดของบ้าน รวมถึงลงพื้นที่สำรวจพฤติกรรมและสอบถามจากผู้อยู่อาศัยเป็นเวลาประมาณ 1 เดือน จากผลงานวิจัยสรุปได้ว่า ผู้ที่เข้าอาศัยแชร์เฮาส์สำหรับครอบครัวแม่คนเดียวหรือคนที่ยังไม่ได้แต่งงานจะคำนึงถึงการประหยัดค่าใช้จ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในขณะที่ผู้ที่เข้าอาศัยแชร์เฮาส์แบบรวมครอบครัวหลายรุ่นจะคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยให้เข้ากับรูปแบบการใช้ชีวิตตนเอง นอกจากนี้ในงานวิจัยได้ยกตัวอย่างกรณีการศึกษาลักษณะการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของผู้อยู่อาศัย ซึ่งพบว่าการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้อยู่อาศัยลดลงในกรณีที่มีห้องส่วนตัวหรือมีห้องน้ำส่วนตัวในห้องพัก นอกจากนี้ยังพบว่าการอาศัยในแชร์เฮาส์นำส่วนการใช้ชีวิตส่วนตัวของผู้เข้าอาศัยเข้าสู่ความเป็นสาธารณะร่วมกัน จากลักษณะการใช้ชีวิต เช่น การเลี้ยงดูลูกสามารถฝากให้คนอื่นดูแลได้ และการใช้พื้นที่ร่วมกันของผู้เข้าอาศัย เช่น ห้องน้ำ ห้องนั่งเล่น ห้องครัว ภายในแชร์เฮาส์ทั้งหมดจึงสามารถถูกมองเป็นครอบครัวแบบเสมือนครอบครัวใหญ่ ครอบครัวหนึ่งผ่านการสร้างสัมพันธ์ระหว่างบุคคลร่วมอาศัย แม้ไม่ได้ผูกพันทางสายเลือดก็ตาม

Kondo Tamiyo และ Kuzunishi Lisa (2012) ทำงานวิจัยเรื่อง *Possibility of Shared Housing for Single Mother Household* ได้เน้นในประเด็นเดียวกับงานวิจัยของ Oshibe Kenshi และ Kondo Tamiyo ในเรื่องการเลือกเช่าอาศัยแชร์เฮาส์ซึ่งที่อยู่อาศัยแบบใหม่นั้น มีความสัมพันธ์กับบริบทสังคมในเรื่องแนวคิดสวนกระแสความเป็นปัจเจกที่ขยายตัวขึ้นและบริบททางเศรษฐกิจ ซึ่งบทบาทของแชร์เฮาส์ช่วยแก้ปัญหาครอบครัวซึ่งมีความต้องการมากกว่าครอบครัวเดี่ยวทั่วไป เช่น ความต้องการในหาคนดูแลเด็ก การจัดการงานบ้าน ความใกล้ชิดจากที่ทำงาน รวมถึงค่าใช้จ่ายที่ถูกและขนาดบ้านตามที่ต้องการ นอกจากนี้งานวิจัยชิ้นนี้ได้เพิ่มเติมในมุมมองของผู้ประกอบการจัดหาแชร์เฮาส์ จากการให้สัมภาษณ์ผู้จัดหาบ้านสงเคราะห์และผู้จัดหาแชร์เฮาส์เอกชน พบความแตกต่างระหว่างแชร์เฮาส์ทั้งการจัดเรียงพื้นที่ กิจกรรมในแชร์เฮาส์ กฎระเบียบที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้ประกอบการกำหนดไว้

ในชุดงานศึกษาของ Eiji Tanaka (n.d.) เรื่อง แนวคิดการเชื่อมต่อภายในและภายนอกผ่านการจัดวางผังบ้าน *Jutaku ni Okeru Uchi to Soto no Tsunagari ni Tsute Jutaku Sekkei Tsujite Kagaetakoto* ได้แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของผู้ออกแบบบ้านในฐานะผู้นำและคัดสรรการนำเสนอแบบบ้านโดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางสังคม Eiji ซึ่งเป็นผู้วิจัยและนักออกแบบได้เสนอแนวทางการออกแบบบ้านที่เหมาะสมกับบริบทปัจจุบันที่มีความหลากหลายในรูปแบบการใช้ชีวิตและมโนทัศน์ต่อบ้านและครอบครัว การออกแบบบ้านต้องคำนึงถึงการเชื่อมต่อกันของพื้นที่ทั้ง 3 เขต ได้แก่ เขตแดนพื้นที่ส่วนร่วม เขตแดนส่วนตัว และ เขตแดนพื้นที่ใช้งาน เพื่อสร้างความยืดหยุ่นในการใช้พื้นที่ รวมถึงคำนึงถึงการเชื่อมภายนอกและภายในซึ่งจะไปกำหนดพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัยภายในบ้านจากการเคลื่อนที่ การหยุด และการมองเห็น ระหว่างพื้นที่และคนในบ้าน

โดยสรุปแล้วงานวิจัยของ Nishikawa ได้ให้อธิบายถึงกระแสของปัจเจกนิยมที่เกิดขึ้นในครอบครัวคือครอบครัวมีขนาดเล็กลง และ Waswo เพิ่มเติมในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของบทบาทของรัฐและแนวคิดทางสังคมมีส่วนกำหนดการวางแผนแบ่งระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมกัน รวมถึงรูปแบบบ้าน ต่อมาภายหลังมีการสร้างรูปแบบบ้านใหม่ที่สวนกระแสความเป็นปัจเจกนิยมที่ขยายตัวในช่วงหลังทศวรรษ 2000 ออกมาในรูปแบบแชร์เฮาส์งานวิจัยของ Kenshi และ Kondo ทำให้เกิดข้อสังเกตว่าทำไมรูปแบบแชร์เฮาส์จึงได้รับความนิยมในช่วงหลัง ทั้งที่น่าจะเกิดการปะทะหรือขัดแย้งกันจากรูปแบบการใช้ชีวิตภายใต้กระแสปัจเจกนิยม

1.3.2 พรหมแดนความรู้ด้านการออกแบบบ้าน

จากการศึกษาของ Ritsuko Okazaki และ John R. Lewis (2006) เรื่อง *Boundaries and the Meaning of Social Space: a Study of Japanese House Plan* งานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่าการวางแผน

แบ่งขอบเขตของบ้านซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ภายในบ้าน เป็นตัวแสดงถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมและการจัดชั้นลำดับความสัมพันธ์ภายในสังคมได้อย่างชัดเจน การสร้างและนิยามความหมายของแต่ละขอบเขตสามารถแปรผันไปตามแนวคิดทางสังคมสังคมที่เปลี่ยนไป จากผลการศึกษาแบบฝังบ้านแต่ละยุคสมัยจนถึงทศวรรษที่ 20 พบว่าเส้นแบ่งภายในบ้านญี่ปุ่นปรากฏอยู่ใน 4 ส่วนของบ้าน นั่นคือ ห้องโถงทางเข้า ลักษณะการปิดของบ้าน การแยกห้องอาบน้ำกับห้องน้ำ ส่วนประกอบเหล่านี้เป็นผลผลิตของแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่นในการแบ่งเขตความเป็นสังคมกลุ่มภายนอกและภายใน ความสนิทสนมและความแปลกหน้า ความสะอาดและสกปรก ภายหลังจากอิทธิพลจากแนวคิดทางสังคมในเรื่องประชาธิปไตย สิทธิส่วนบุคคล รวมถึงแนวคิดสตรีนิยม ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองส่งผลให้การจัดความสัมพันธ์ในสังคมมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมากขึ้น เห็นได้จากภายในบ้าน เช่น การวางเส้นแบ่งความเป็นส่วนตัวที่ละเอียดยิ่งขึ้นจากการเพิ่มเส้นแบ่งในห้องนอนสำหรับแต่ละสมาชิกในครอบครัว

Shinjiro Harima (2011) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ห้องนั่งเล่นโดยใช้มุมมองทางประวัติศาสตร์ *Shiteki Kousatsu ni Yoru Ima Kuukan Ron Shinjiro* ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของห้องนั่งเล่นสัมพันธ์กับการจัดวางลำดับชั้นความสัมพันธ์ระหว่างคนในและคนภายนอกที่เปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมแต่ละยุคสมัย โดยยกลักษณะพิเศษของห้องนั่งเล่นแต่ละยุคสมัยมาเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างประกอบ เช่น ห้องนั่งเล่นในสมัยเมจิเป็นพื้นที่ส่วนตัวสำหรับเจ้าของบ้านและใช้รับแขกคนพิเศษ นอกจากนี้ยังมีห้องนั่งเล่นสำหรับสามีภรรยาแยกอีกห้องหนึ่งด้วย ต่อมาในยุคไทโช ห้องนั่งเล่นของเจ้าบ้านที่ใช้รับแขกคนสำคัญถูกลดขนาดลง ในขณะที่เดียวกันมีการสร้างห้องนั่งเล่นอีกห้องหนึ่งเป็นพื้นที่สำหรับครอบครัวรับประทานข้าวด้วยกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ห้องนั่งเล่นแบบสมัยใหม่ถูกใช้อย่างยืดหยุ่น เป็นพื้นที่ทั้งสำหรับกิจกรรมในครอบครัวและใช้รับแขกในพื้นที่เดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการสร้างช่องลมเป็นส่วนประกอบเพิ่มเติมในห้องนั่งเล่นด้วย ในยุคเศรษฐกิจเติบโตรวดเร็ว 1960 จากการขยายตัวขึ้นของกระแสปัจเจกนิยม รวมถึงกระแสบริโภคนิยม ห้องนั่งเล่นถูกสร้างให้มีขนาดกว้างขึ้นเพื่อใช้เป็นห้องวางเฟอร์นิเจอร์จากความนิยมการซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าและเฟอร์นิเจอร์ และถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับครอบครัว ห้องนั่งเล่นในช่วงทศวรรษ 1980 มีรูปแบบและถูกจัดวางตำแหน่งภายในบ้านอย่างหลากหลายมากขึ้น ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 แบบ แบบแรกคือห้องนั่งเล่นถูกสร้างเป็นห้องเดี่ยวแยกออกจากห้องครัวและห้องรับประทานอาหาร อีกแบบหนึ่งคือห้องนั่งเล่นถูกสร้างติดกับห้องรับประทานอาหาร การใช้งานในห้องเล่นในห้องเล่นแต่ละแบบก็แตกต่างกันด้วย ห้องนั่งเล่นแบบแรกถูกใช้สำหรับรับแขกและใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัวของสามีภรรยา ในขณะเดียวกันห้องนั่งเล่นแบบที่สองถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับประกอบกิจกรรมในครอบครัวและใช้เป็นพื้นที่รับแขก ห้องนั่งเล่นช่วงทศวรรษ 2000 ได้มีการรวมส่วนห้องรับประทานอาหารเข้าไป ประกอบการติดต่อกับ

บุคคลภายนอกเกิดขึ้นภายในบ้านลดลง และถูกวางตำแหน่งเป็นทางผ่านก่อนเข้าไปยังห้องรับแขก ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นห้องขนาดเล็กใช้สำหรับรับแขก ทำให้ห้องนั่งเล่นมีขนาดกว้างขึ้น และกลายเป็นพื้นที่สำหรับครอบครัว

งานศึกษาของ Kamo Midori และ Takada Mitsuo (2009) เรื่อง *A Study on the Possibility of The Change of Spatial Units Arrangement of the Dwelling –Through the Habitation, Related Experiments conducts in The Experimental Housing NEXT21—* ได้แสดงให้เห็นถึงการปรับแต่งบ้านทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมกันมีความสอดคล้องกับการใช้ชีวิตของคนในครอบครัว ในงานศึกษาได้ทำการสำรวจผังบ้านก่อนและหลังการปรับแต่งโดยเก็บข้อมูลจากครอบครัวคู่สามีภรรยาทั้งคู่ทำงานนอกบ้านในชั้น 4 จำนวน 405 ยูนิต จากผลการศึกษาพบว่ามีการปรับผังบ้านสอดคล้องกับความต้องการของผู้อยู่อาศัย โดยมีการปรับห้องนั่งเล่นที่เป็นพื้นที่ใช้ร่วมกันเชื่อมต่อกับภายนอก แต่รูปแบบการจัดพื้นที่ห้องนั่งเล่นติดกับพื้นที่ส่วนตัวหายไปเป็นเพราะว่าความต้องการห้องส่วนตัวน้อยลง ในกรณีของสามีภรรยาหลังการปรับแต่งบ้านมักจะใช้ห้องส่วนตัวน้อยลงและย้ายไปทำกิจกรรมที่ห้องนั่งเล่นแทนและเกิดขึ้นกับกรณีของภรรยาภายหลังหมดช่วงคลอดลูกหรือเลี้ยงลูกด้วยเช่นกัน

จากชุดงานศึกษาทั้งหมดจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการออกแบบพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมกันภายในบ้านมีความสัมพันธ์กับแนวคิดทางสังคมเกี่ยวกับการคิดทบทวนในการปรับปรุงการใช้ชีวิตภายในบ้านใหม่ทั้งในเรื่องสัญลักษณ์หรือแนวคิดประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิส่วนบุคคลในครอบครัว นอกจากนี้ การแบ่งขอบเขตพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมกันยังเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนในและคนภายนอก แต่งานศึกษาของ Kamo, Mitsuo และ Shinjiro ได้แสดงให้เห็นถึงกรณีที่ขอบเขตไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ได้สมบูรณ์ตามที่ถูกรออกแบบไว้และเกิดการใช้งานพื้นที่ทั้งแบบส่วนตัวและแบบใช้ร่วมกันในพื้นที่เดียวกันปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการในการดำเนินชีวิตของครอบครัว เช่น การใช้ห้องนั่งเล่นทำกิจกรรมส่วนตัวหรือใช้รับแขกในเวลาเดียวกัน

1.3.3 ทฤษฎีพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

กรอบมโนทัศน์เรื่องพื้นที่ได้มีการพัฒนาต่อเนื่อง โดยได้มีความพยายามที่จะค้นหาคำตอบในความหมายของพื้นที่ จากบทวิเคราะห์ของผู้ศึกษาเรื่องพื้นที่ในหลายสาขาได้มีขยายกรอบมโนทัศน์เกี่ยวกับพื้นที่จากเดิมพื้นที่มีฐานะตัวหลักคือเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพหรือเป็นมิติอิสระที่มีอยู่ในแต่ตัวมันเองตามกรอบวิทยาศาสตร์และภูมิศาสตร์ หากแต่พื้นที่ยังยึดโยงกับมโนทัศน์อื่นๆและยังมีความเป็นผลิตผลของความสัมพันธ์ในสังคม Michael Foucault (1986) อธิบายว่า พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและการเมืองโดยพื้นที่เป็นฐานสำคัญของการดำเนินกิจกรรมร่วมกันในสังคมและเป็นฐาน

สำคัญในการใช้อำนาจทางการเมือง Doreen Massey (1994) ได้กล่าวถึงพื้นที่ที่เกิดจากผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ในสังคมและมีความหลากหลายตามกระบวนการผลิตของสังคมหนึ่ง โดยยกตัวอย่างความสัมพันธ์พื้นที่ สถานที่ และเพศภาวะกับวัฒนธรรม การแบ่งพื้นที่ส่วนตัวและสาธารณะโดยกักกันผู้หญิงให้อยู่ภายในบ้านและไม่ค่อยมีสิทธิ์กับพื้นที่สาธารณะภายนอกในช่วงเวลากลางคืน ซึ่งเป็นนัยยะหนึ่งที่มองว่าผู้หญิงเป็นตัวทำลายระเบียบของสังคมและอีกนัยยะหนึ่งในเรื่องความปลอดภัยของผู้หญิง

จากกรอบมโนทัศน์ในเรื่องพื้นที่ข้างต้น ผู้ศึกษาได้นำทฤษฎี Production of Space ของ Henri Lefebvre (1991) มาใช้ประกอบทำการวิจัยเพราะเห็นว่าทฤษฎีนี้ได้แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนในระดับกระบวนการผลิตของพื้นที่ทางกายภาพโดยสัมพันธ์กับพื้นที่ทางมโนทัศน์และเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงการศึกษารูปแบบบ้านที่เป็นสภาพแวดล้อมกายภาพกับการวิเคราะห์ระบบสังคมและมโนทัศน์ของคนที่เปลี่ยนไปในแต่ละทศวรรษได้

กระบวนการผลิตพื้นที่ Production of Space โดย Henri Lefebvre

Lefebvre ได้ขยายกรอบมโนทัศน์ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ โดยกล่าวว่าพื้นที่เป็นผลิตผลของสังคมและยึดโยงกับความจริงในสังคม ซึ่งพื้นที่ถูกสร้างขึ้นจากกระบวนการถ่ายทอดสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์ประกอบ

- **พื้นที่เชิงปฏิบัติกายภาพ (Spatial Practice)** เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของผู้ใช้
- **ภาพแทนของพื้นที่ (Representations of Space)** เกี่ยวข้องกับพื้นที่ของผู้มีอำนาจในการกำหนดคุณลักษณะของพื้นที่ เช่น สถาปนิก นักวางผังเมือง นักสังคม
- **พื้นที่ที่เป็นตัวแทน (Representational Space)** เป็นพื้นที่ของผู้ใช้ซึ่งผูกประสบการณ์ส่วนตัวกับพื้นที่และตีความหมายของพื้นที่นั้นใหม่ในเชิงสัญลักษณ์

การแยก 3 องค์ประกอบในทฤษฎีพื้นที่เกิดจากการวิเคราะห์การรับรู้ถึงพื้นที่ในแง่สัมพันธ์กับเวลา กล่าวคือพื้นที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นจริงเชิงสังคม (Social Reality) และเวลาที่เป็นตัวแสดงส่วนเรียงลำดับและกระบวนการทางประวัติศาสตร์ซึ่งกำหนดขอบเขตการผลิตสร้างความจริงในสังคม มนุษย์ซึ่งเป็นตัวกลางในสังคมได้รับรู้ถึงพื้นที่ผ่านประสาทสัมผัส ความนึกคิดผ่านการสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่นทางกิจกรรมร่วมกันหรือพิธีปฏิบัติ จนเกิดการรับรู้ถึงลักษณะพื้นที่และตกทอดออกมาเป็นกระบวนการกำหนดลักษณะพื้นที่ ซึ่งความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่อาจจะแตกต่างกันตามบริบทของเวลาและกระบวนการผลิตของสังคม

1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.4.1 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านและแนวคิดการเปลี่ยนการวางขอบเขตพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมในบริบทเศรษฐกิจและสังคมญี่ปุ่นตั้งแต่ช่วงหลังสงครามครั้งที่สองถึงทศวรรษ 2000

1.4.2 เพื่อศึกษาการให้ความหมายแก่พื้นที่ผ่านประสบการณ์ของผู้อยู่อาศัยผ่านตัวอย่างในภาพยนตร์

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ผู้ศึกษาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากภาพยนตร์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงทศวรรษ 2000 จำนวนทั้งหมด 8 เรื่อง ได้แก่ *Kigeki Eikimae Danchi* (1961), *Danchi e Shoutai* (1960), *Shitoyakanakedamono* (1962), *Danchi Zuma: Hirusagari no Jouji* (1971), *Danchi Zuma: Hirusagari no Jouji* (2010), *Minnasan Sayonara* (2013), *Share House* (2011) และ *Yokohama Monogatari* (2013) การคัดเลือกทั้ง 8 ภาพยนตร์นี้คัดเลือกตามความสอดคล้องกับงานวิจัยในการศึกษาภาพสะท้อนการปะทะกันระหว่างผู้ออกแบบและผู้ใช้พื้นที่ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาจากภาพยนตร์ต้นฉบับที่เป็นบ้านจัดสรรของรัฐบาลตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และคงการออกแบบลักษณะเดิมใน 2DK เป็นเวลายาวนาน ซึ่งภาพยนตร์ที่ใช้ในการวิเคราะห์มีทั้งหมด 6 เรื่อง ได้แก่ *Kigeki Eikimae Danchi* (1961) เป็นภาพยนตร์สะท้อนการเข้ามาของต้นฉบับกับชุมชน *Danchi e Shoutai* (1960) เป็นภาพยนตร์โฆษณาต้นฉบับของรัฐบาลที่สาธิตวิธีการใช้ต้นฉบับทั้งภายนอกและภายใน *Shitoyakanakedamono* (1962) เป็นภาพยนตร์ที่มีฉากเพียงห้องต้นฉบับห้องเดียวสะท้อนมุมมองผู้ใช้ต้นฉบับจริง *Danchi Zuma: Hirusagari no Jouji* (1971) และ *Danchi Zuma: Hirusagari no Jouji* (2010) เป็นภาพยนตร์เกี่ยวกับต้นฉบับที่มีชื่อเสียงโด่งดังในญี่ปุ่น และเรื่อง *Minnasan Sayonara* (2013) มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเด็กหนุ่มที่ตั้งใจใช้ชีวิตตลอดชีวิตในต้นฉบับ

ส่วนอีก 2 ภาพยนตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับแชร์เฮ้าส์ใช้ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของแรงปะทะระหว่างผู้ออกแบบและผู้ใช้พื้นที่ในอีกยุคสมัยหนึ่ง ได้แก่ *Share House* (2011) เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง 4 คนต่างวัยตัดสินใจเช่าอาศัยในแชร์เฮ้าส์ และ *Yokohama Monogatari* (2013) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้ชีวิตร่วมกันในแชร์เฮ้าส์ของชายหญิงต่างวัย 6 คน ซึ่งทั้ง 2 เรื่องนี้แม้จะมีผู้กำกับคนเดียวแต่การเปลี่ยนฉากและองค์ประกอบทำให้เห็นอีกมุมมองที่ต่างกันออกไป

นอกจากเกณฑ์ความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย ภาพยนตร์ทั้ง 8 เรื่องยังถูกคัดเลือกจากเกณฑ์ด้านอื่นอีกเช่น เกณฑ์ด้านเนื้อหา ซึ่งภาพยนตร์แต่ละเรื่องมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับบ้านและครอบครัว และเน้น

จากการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ภายในบ้านเท่านั้น เกณฑ์เรื่องความชัดเจนในการดำเนินเรื่อง โดยที่แต่ละภาพยนตร์ต้องสามารถแสดงปมความขัดแย้งและคลายปมขัดแย้งที่ผ่านการใช้พื้นที่ หรือสามารถสะท้อนเรื่องราวการเปลี่ยนรูปแบบพื้นที่และลักษณะการใช้อย่างชัดเจน และเกณฑ์เรื่องข้อจำกัดความสามารถในการเข้าถึงแหล่งภาพยนตร์ญี่ปุ่น

งานวิจัยชิ้นนี้ยังใช้การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่กันกับการศึกษาวิเคราะห์จากภาพยนตร์ไปด้วย โดยใช้เอกสารที่เกี่ยวข้องกับทางสถาปัตยกรรมของญี่ปุ่น เช่น นิตยสารบ้านและสถาปัตยกรรมญี่ปุ่น แพลนบ้านญี่ปุ่น งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทวิเคราะห์ จากนั้นนำเสนอโดยการวิเคราะห์พรรณนา (Analytical Description) ครอบคลุมถึงการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้าน ผู้อยู่อาศัย แนวคิดผู้ออกแบบและบริบทในสังคมญี่ปุ่น

1.6 ขอบเขตของงานวิจัย

ผู้ศึกษาเลือกศึกษาในขอบเขตตั้งแต่ช่วงหลังสงครามครั้งที่สองถึงทศวรรษ 2000 เพราะช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ญี่ปุ่นเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมครั้งสำคัญ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของคนญี่ปุ่นทั้งในมิติผู้อาศัย ครอบครัวและมโนทัศน์ในการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้ศึกษาสามารถสังเกตเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของตัวแปรต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบบ้านในเมืองได้ง่ายและชัดเจนมากยิ่งขึ้น

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ได้แนวคิดในแง่ใหม่ที่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านและการเปลี่ยนแปลงการวางแผนแบ่งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ใช้ร่วมกันของชาวญี่ปุ่น

1.7.2 องค์ความรู้ที่ได้สามารถนำไปปรับใช้ทำความเข้าใจในปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงการออกแบบบ้านในสังคมไทยโดยสะท้อนจากมุมมองการเปลี่ยนแปลงการออกแบบบ้านที่ญี่ปุ่น

1.8 โครงสร้างงานวิจัย

บทที่ 1 เป็นบทนำเสนอภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบบ้านและพื้นที่ภายในของบ้านญี่ปุ่น และสำรวจแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่และสังคม

บทที่ 2 เป็นบทสำรวจและนำเสนอการเปลี่ยนแปลงการแบ่งพื้นที่ในบ้านญี่ปุ่นตามยุคสมัยและบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง

บทที่ 3 บทวิเคราะห์ลักษณะการใช้พื้นที่จริงภายในบ้านของผู้อาศัยผ่านภาพยนตร์เกี่ยวกับคันจิ

บทที่ 4 สำนวณลักษณะการใช้พื้นที่จริงในรูปแบบบ้านสมัยใหม่ เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการแบ่งพื้นที่ภายในบ้านผ่านภาพยนตร์เกี่ยวกับแชร์เฮาส์

บทที่ 5 สรุปส่วนสำคัญ อภิปรายผลของงานวิจัย และข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved